

ЗАМАН

Газета издаётся на балкарском языке с 1924 года

Интернет-версия: gazeta.zamankbr.ru

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ
ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ

ВРЕМЯ

ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА
КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Кенгеш

Баш финанс документни социал магъаналылыгы сакъланырға тийишлиди

КЪМР-ни Башчысыны къуллугун болжаллы халда толтурган К.В. Кокков Правительствоу таматарлары бла республиканы социал-экономика айныуунда белгиленген керюмдюлерине жетиуно биринчи саналган эсеплери жаны бла «контроль сагъат» халда кенгеш бардырганды. Къабыл керюлген отрасль программаланы жашауға кийириу, миллет проектлени регион бёлумлерини чеклеринде министрлени кабинетинден сакъланган эсеплени магъаналылыктары, андан сора да, республикалы проектлени федерал къырал власть органладан финансирование этиу вопросла бла байламлы докладларын КЪМР-ни Правительствоосуну Председатели Мусукланы А.Т. эм КЪМР-ни экономиканы айныуу министри Рахайланы Б.М. этгенди.

Белгили керюмдюлеге кере, республикалы бюджетни хайырлылыгы 8 айға 24 миллиард

693 миллион сомдан артыкъ болганды, промышленный производствону индекси 2019 жылны январь-август айларына 103,8 процентди, эл мюлк продукцияны ёлчери 24,5 миллиард сомға жетгенди (2018 жылны бу кезиуне 105 процент), декабрын ахырына бу керюмдю, экспертле санагъаныча, 50 миллиарддан атларыкъды.

Бусагъатда федерал ара бла келишимлеге къол салгъанга кере регионда миллет проектлени 44 регион кесеклери къабыл керюлгенди. Аланы толтурурға керекли ырысхы 2019 жылда 5 миллиард 671 минг сом ёлчемде республикаға келгенди.

«Шимал-Кавказ федерал округну айныуу» къырал программаны чеклеринде төрт инвестиция проект тындырыла турады, энтта да алты турист, агропромышленный эм инфраструктура инвестпроектле, Россияни Минкавказында сайлаулары ётоп, быйылға кереклиси

чакълы бир финансированианы жалчтыуу бла къырал программаға къошулгандыла. Правительствоға белгиленген заман болжалға эм графикге кере предприятияланы хайырланыуға кийириуно жалчтырғыа, отрасль келишимле жаны бла федерал власть органла бла жангы байламлыкъла къурауу тирилтирге, Къабарты-Малкъарны къырал целевой программалаға къошулуун кенгертирге борчла салынгандыла.

Кенешни чегинде республика бюджетни проектин хазырауға эм Къабарты-Малкъарны 2020-2022 жылда инвестиция программасын тирилтирге къаралганды. Республиканы ономусу къоранчланы белгиуе къабыл этилгенде баш финанс документни социал магъаналылыгы сакъланырға тийишлисин чертенди.

КЪМР-ни Башчысыны
бла Правительствоосуну
пресс-службасы.

ПРАВИТЕЛЬСТВО

«Каббалкгипс» заводну жангыдан ишлетип башларғыа муратлыдыла

Къабарты-Малкъарны Правительствоу тунене бардырылган кезиулю кенгешинде министерствола бла ведомствола хазыраулан проектлеге къаралганды. Аланы аслам кесеги бир талай къырал программаланы болжалын, тюрлю-тюрлю комиссияланы къауумларын тюрлендириуу бла байламлы болганды.

Эл мюлк министрли орунбасары Мачраил Шетов бу бёлумде товарла чыгарыуулауға къырал болушлукъ беруу жаны бла правительстволу комиссияны кетериге оную этилген билдиргенди. Дагъыда «Республиканы туризм-рекреация комплексин айныуу», «КЪМР-де энергетиканы аюу эмда энергоэффективность», «Жамауат организацияла эмда граждандар обществону институтлары бла байламлыкъланы жюрютюу», «Адамлаға социал жаны бла себеллик этиу», «Культура», «Къабарты-Малкъар Республикада тийишли болум къурау» деген къырал программалаға тюрлениуле кийирилгенди.

Промышленность эм сатыу-алуу министр Шамиль Ахубеков билдиргенча, «Каббалкгипс» заводну жангыдан ишлетип башларғыа умут барды. Бу предприятие жабылгъанлы талай жыл болады. Алгъаракълада анда конкурс производство

кийирилгенди. Энди уа Правительствоу эмда талай министерстволаны келечилеринден ишчи къауум къурап, аны аягы ёсюне салыр амалланы излерикиле.

Республиканы Кардиология арасыны аты энди Регионну къан тамыраула бакъгъан экинчи номерли арасына (Кардиология диспансер) тюрлендирилгенди. Саулык сакълау министр Марат Хубиев айтханга кере, бу оную аны ишин тюрлендирик тюрлюлюду, алай медицина оборудованианы жангыртуу къырал программа кирриге амал а берликди. Аны бардыргъан В. А. Алмазов эмда А. Н. Бакулев атлы медицина институтла бла да келишим этилгенди.

Министр дагъыда республиканы онкология ауруулауға къажуу программасына тюрлениулен ачыкълаганды. Ол тийишли службаланы ишин илгендириу умутда, кеси да РФ-ни Радиология жаны бла миллет институтуно оную бла бардырылады. Аны келечилери алгъаракъда КЪМР-ге келип, болумну сюзгенлеринден сора рекомендацияла бергенди.

Жыйылганла кенгешде къаралган проектлени барын да дурус кергенди.

УЛБАШЛАНЫ Мурат.

Чегем муниципал районну Хушто-Сырт элини тийресини бир кесегинде чекленуу ишлени (карантинни) тохташдырууну юсюнден Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысыны

БУЙРУГУУ

Чегем муниципал районну Хушто-Сырт элини тийресинде къутурган ауруу болган мал чыкъгъаны бла байламлы, «Ветеринарияны юсюнден» Россия Федерацияны 1993 жылда 14 майда 4979-1 номерли Законуну 17-чи статьясына тийишлиликде эм Къабарты-Малкъар Республикада Ветеринар управленианы таматасыны – Къабарты-Малкъар Республикада тамата къырал ветеринар инспекторну 2019 жылда 4 сентябрьде 38-02-06-982 номерли представлениасына кере къутурган аурууну жайылыуун тохтатырча:

1. Чегем муниципал районну Хушто-Сырт элини тийресини бир кесегинде, Балкарская орамда, Подюргоевский орам бурулууда, Чегем эм Чатысуу черкелени аууларынды 60 кюнге

чекленуу ишлени (карантинни) тохташдырырға.

2. Карантинни кезиуонде бу буйрукъну биринчи пунктунда белгиленген тийреледе малланы отларға чыгыуларын эм эшике айланууларын тыярға, ол санда итени бла киштикдени да, андан сора да, бу тийреде юй хайыуанланы сатыуу эркин этмезге.

3. Къабарты-Малкъар Республиканы Ветеринар управлениасына Чегем муниципал районну жер-жерли администрациясы бла бирге къутурган аурууну чыкъгъан жерин эм жайылыуун тохтатыу жаны бла онгданы къурауға эм жашауға кийирирге.

4. Буйрукъ анга къол салынган кюнден башлап кючюне киреди.

Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысыны къуллугун болжаллы халда толтурган К. КОКОВ
Нальчик шахар, 2019 жыл 5 сентябрь, №99-ПТ

Жазылыу-2019

Энтта да огъурлу сёз нёгеригизлей къалсын

Хурметли жамауат!

Бир-бир окъуучуларыбыз анда-санда «Заманнга» жаланда бир кварталға жазылып къоядыла. Баям, аны да болур кесини магъанасы.

Алай эсе да, къайгъырмас, халны тюзетирге къыйын тюрлюлюду. Сиз, почтаға барып, бу жумушну 26 сентябрьге деритындырсагъыз, ана тилибизде чыкъгъан газет, 1 октябрьден

Жазылыууну юч айға багъасы – 348 сом 15 капек.

башлап, андан ары да сизни огъурлу сёз нёгеригиз болгъанлай турлукъду.

Бизни индексибиз - 51532

Презентация

Кёз жашла чыгаргъан эмга узакъгъа созулгъан къарсла келтирген фильм

ЗАЛ ТЫКЪ-ТЫКЪМА КЪБАРАУЧУЛАДАН

Орта кюн Нальчикде Профсоюзланы къаласында 1943-1957 жыллада къарачай-малкъар халкыны Орта Азияда бла Къазахстанда сюрюн жашауна аталып «Приговоренные к

Владимир Машков.

забвению» деген документли фильмин премьерасы болгъанды. Озгъан жылланы эсге тошюрюрге сыйгенле асыры кёпден, шахарда бек уллу кинозал алагъа тарлыкъ этгенди.

Жыйылгъанланы араларында кёчгюнчюлюкно сынагъан къартла, ол заманда ала сабийле эдиле, анда туууп, артха тарыхлы ата журтларына къайтханла, ачы жылланы таматаланы хапарларындан билген жаш адамла, республиканы шахарларындан, районларындан, эллеринден адамла эдиле. Премьерагъа КъМР-ни Башчысы кенгешчиси Уяналаны Аминат, КъМР-ни маданият министри Мухадин Кумахов, республиканы граждан обществону институтлары бла байламлыкъла журюткю эмда миллетли ишлери жабы бла министри Анзор Курашинов да келгендиле.

ТЁЛУКЕНИ ЭСЛЕРИНДЕ САКЪЛАНЫРЧА

Фильмин кёргюзторден алгъа сахнагъа Газаланы Алим чыгып, «Къарачайым, Мал-

къарым» жырни айтханды. Ызы бла Къарачай-Черкес Республикадан акъсакълла кёчгюнчюлюкде жоулгъанла, бу кюнледе дуниясын алышхан белгил алим Энейланы Тимур ючюн деп дууа алдыргъандыла.

Чыгъарманы автору эмда проектни башчыларындан бири юрист Дураланы Марат чертип айтханга кёре, бу иште бек кыйыны ачы кюнлени сынагъанланы хапарларына тынгылагъан эди. «Тынч болмагъанды, нек дегенде ол ачыуну кёргенле хар сёзлерин журеклеринден ётдюргендиле. Фильм кёчгюнчюлюкно документли мурдорунда къуралгъанды, ол халкыны тарыхыды. Аны баш магъанасы, ачы кыйынылыкъ унутулмазча, тёлюкени эслеринде сакъланырча этиудю», - дегенди автор.

Проект, жети жыл мындан алгъа жаратылып, эки жылны ичинде жарашдырылгъан-

жолларыны Дондагы Ростов-да музейинде да болуп, андан да информация алгъандыла. «Мени сейирге къалдыргъаны, фильм бла байламлы тюбеген адамларыбызны биринде да кёлкъалдылыкъ болмагъанды. Андан сора да, айтырыгъым, проект жашауумда эм магъаналы, эм уллу ишди», - деп, Марат Дураев чыгъармасына тийишли багъа бергенлери ючюн къарачулагъа ыразылыкътын билдиргенди. Ахырында эшитилген кызыу къарсла да адамланы тындырылгъан затха ыразылыкъларын туура кёргозгендиле.

СЮЖЕТИ ХАР БИРИ- БИЗГЕ ДА ЖУУКЪДУ

Фильм баргъан эки сагъатны ичинде залда олтургъанла шум болуп тургъандыла, ол ауу шошлукъну тишируланы угъай, эр кишилени окъуна да терен ахтынганлары, жиялгъан

Къарачайдан келген акъсакълла.

ды. Фильмин алдыргъанла материал жыйышдыра, Къазахстанга, Къыргызстанга, Беларуссиягъа, Израильге, Къабарты-Малкъаргъа, Чечен Республикагъа, Ингушетиягъа, Ставрополь крайгъа, Дондагы Ростовха баргъандыла, Къарачай-Черкес Республиканы кёл эллеринде да болгъандыла.

Ол билдиргенге кёре, анга жюзле бла актёрла эмда эллиле къатышхандыла. Ала асламлы кадрлада хайырланылгъандыла, дагъыда Россейни темир

тауушлары буза эди. Экранда уа кёчгюнчюлюкно жылларында адамла кёрген, сынагъан кыйынлыкъ дурус кёргозтюледи. Къарачайлыланы кюм аулакълада жашаулары, ачдан, жалангачдан ёлгенлери, аургуанлары, ызы бла урунууда жетишимлери, андан сора уа Ата журтха кыйтыу – битен бу затла сыйыннгандыла чыгъарманы сюжетине.

«Мынга кёз жашсыз къалай къарагъын! Кёчгюнчюлюкде выннам эмда атамы къарындашы, анамы тогъуз эгечи бла

къарындашлары ауушхандыла. Атамы, анамы Къазахстанга кёрюргенде уа, ала акъылбалыкъ болмагъан сабийле эдиле, ала ол кыйынлыкълада бир кишини терслемегендиле, бизге хапар айтып башласала уа, жалаанда иги затланы эсгергендиле», - дегенди залда олтургъан Шауаланы Кулина.

«Атабыз эки кере «Социалист Урунуу Жигити» атха кёргозтюлген эди. Алай, халкъгъа юйге кыйтыргъа эркинлик бергенлеринден сора, ол документле да кыйда къалгъан болурла, бил-

Солдан оннга: Мухадин Кумахов, Дураланы Марат эм Антон Степаненко.

Проектни авторларына ыразылыкъын РАН-ны Къабарты-Малкъарда Илму арасыны таматасыны орунбасары Уяналаны Кязим да айтханды. «Бек ала-мат фильм къуралгъанды, ол сюрюнде бир журтларыбыз сынагъан, кёрген кыйынлыкъланы юсюнден сагъыш этдиреди», - дегенди. Ахырында уа сахнагъа Жаникаланы Элдар чыгып, Дураланы Маратны сёзлерине жазгъан жырын айтханды.

ЧЫГЪАРМАНЫ ЮСЮНДЕН

«Приговорённые к забвению» Шимал Кавказда жашап, кёчгюнчюлюкно сынагъан халкъланы юсюнден биринчи документли фильмди. Съёмкала сегиз айдан аслам заманы баргъандыла. Проектни башчылары Дураланы Марат бла Антон Степаненкоду.

Битеу да проектни жашауда бардырыгъа 400-ден аслам адам къатышханды. Тарыхны тюз болгъаныча кёргозтор ючюн а, съёмкалагъа Москва-ны Ломоносов атлы кырал университетини, бизни эм тыш кыралланы башха бийик окъуу юйлерини алим-тарыхчылары юлюшлерин къошхандыла. Фильмде кадрдан тышында текстни белгилу Россейли актер эм режиссёр Владимир Машков окъуйду.

Аны аллында кюн ол Черкесск шахарда кёргозтюлгенди. Нальчикден а Москвагъа элтирикдиле, андан сора Къыргызстанга, Къазахстанга эмда Тюркге да.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.

КЁРМЮЧ

Кёп затны кёргозторге, эслерге, билирге болушхан кюнле

Алгъаракъда Москвада «Импортзамещение» халкъла аралы кёрмюч ётгенди. Ол РФ-ни Правительствоосуна эмда Промышленность министрствосуна болушлугу бла куралгъанды. Анда машинала ишлеу, металлургия, отлукъ энергетика, илму, информациялы технологияла, медицина, фармацевтика, женгил промышленность, кзурулуш, транспорт, эл миок эмда кёл башха бёлюмледен жоуден артык компания кеслерини продукцияларын, техникаларын, оборудованиеларын, аш-азыкъларын кёргозгендиле.

Къабарты-Малкъардан а кёрмючде «Альтаир», «Техно-Алмаз», «ИВС», «Пекто», «Севкавентген-Д», «Строймаш», «Эльбрус-К», «Нальчик-Сладость», «Живая Вода» эм «Халвичный Завод «Нальчикский»» предприятияла болгъандыла, деп билдиргендиле КъМР-ни Экономиканы айнытуу министрствосундан.

Быллай магъаналы ишге къатышыу республиканы предприятяларына продукциялары бла кёллени шагърейлендирирге, башхаланы жетишимлерин, жангы технологияларын кёрюрге, ишчи байламлыкъла да къуаргъа себеплик этеди.

Эки кюнню ичинде бардырылгъан кёрмючню кезиунюнде «Проектный лидер: Российское производство в фокусе национальных проектов» форумгъа, импортну алышындыруу бёлюмде премиягъа къатышыргъа, энчи экспозициялагъа къуаргъа онг болгъанды. Тегерек столлада, миллет проектеге таянып, тыш кыралладан келтирилген продукцияны кесибизде чыгъарыу амалланы сюзгендиле, бизнес-проектлени тамамлауу юсюнден да сёлешгендиле. Финанс себеплик излеген предприятялагъа презентацияларын бардырыргъа онг берилгенди.

УПАШЛАНЫ Мурат.

Кязим таулу тиширүүнү тарых жолуна, не сынауладан өтгөнине эс бурмай кыйсы, айхай да, аны назмучулук иши толу боллук тыйюл эди. Насыпха, шайыр, жюреги кюе, аны бла эр кишини араларында тенгисизликни, кылаысызлык туудурган сатыу-алыуу, кызыны ич инжилиуон, дунягга келкылдылары, толмай кыалган ариу умутларында поэзиягга кийиргенди.

Аны сыймеклик лирикасында тау эллини басып турган кырангылык, бейлик бла анга кыаршы жалангачлык болум бютюнда туура көрүнөди. 1896 жылда ол «Кызы тууду эсе» деген назмусун жазганды. Анда поэт тиширүү бир заманда да тынчлыкты жашамагына жарыйды.

Эки көрө да хаж кылып келген назмучу динде да тиширүүгга тап келмеген шартла болганларын жашырмайды. Ол жаны бла тизгинле «Кызыны тарыгыуу», «Жарлы кыоншум Гуа» деген назмулада да тыйюлдиле:

*Ез халалынг Хауа тон да тигеди,
Чепкен согууп, сизни
кийиндиреди.
Буйрук жетсе, кючегисини
этеди,
Тюнгюлмейин, бешик
тебиретеди.*

*Аллах, мени сейирим кем
тойюлдою,
Буйругунг барыбызгга тенг
тойюлдою:
Гуа харип юйор жюгон эттеди,
Жарлы Хауа кыйын жашау
этеди.*

*Ишим тойюл буйругунгу
сегерге,
Тюзлюгоню алама мен
негерге.
Алай а – хакь, кыайдан чыккыды
бу бедилш,
Хурметинге келишмеген терслик
иш:*

*Биреу – бийди, кезюбюзге
тебинед,
Ол кесине Аллах киби кёрюнед.
Ат ойнатып, аман айтып,
керилед,
Бу эркинлик анга кылай
берилед?*

Быллай оюмлары ючюн хажге кыажу чыккыганла да болгандыла. Аны бла бирге «Ийман-ислам» поэмасында, «Тиширүү» деген назмусунда да хаж ислам дин тиширүүдун излеген шартланы келтиредди: баш иесини кёлюне жеткен, анга жети кюнюн кыулук этген, аны айтханын этип, юйде сабыр жашау кыураган, тиширүүгга

жаханимни жети эшиги жабылып, жаннетни сегиз эшиги ачыладыла дейди ол. «Ахырмаман дунияда» да бардыла быллай оюмла.

Алай ол таулу кызыны, аны жюрек такырыкыларын башха назмуларына да кийиргенди. Аланы сакланганларын араларында бек белгилиси «Тарыгыуу».

*Сюе эдим бир уланны –
Жарлы юйорде тууганни.
Аны дурус кёрмедиле,
Сюйгениме бермедиле.*

Мечиланы Кязим тууганлы 160-жыллыгына

ТИШИРҮҮНҮ СЫФАТЫ БЛА КЪАДАРЫ ЁМЮРЛЮК ПОЭЗИЯСЫНДА

*Тюз адамла, не этейим? –
Сюймегениме бердиле,
Чал сакьаллы кьарт кишини
Манга тийишли кёрдюле...*

Сюйгени бла жашау кыураганга онгу болмай, жылла бла термилп жашаган, кеп тангларын босаггада атыргган тиширүү: «Атам, анам этдиле деп, Сюймейин эрге бармагызыз», – деп, кызылагга, «Жюрек сыйюп сиз кёрсегиз, Сюйгенинден сиз тыймагызыз», – деп, ата-аналагга насыихат этеди.

Бу темагга жазылган чыггармаларында поэтни жандаууругу, жумушак жюреклиги артыкыда бек көрүнөди. Ол аланы жашауларын тюзетал-маса да, назмулары алагга жапсары бергенине ийнананды. Аны горбужисине ала темирчилик – чага, таба тутуучу, кысхач, гитче жугарчык... – жумуш бла бурулсала да, бир кыууму кесини жашау кюйлерин айтыргга келгендиле. Баям, Кязимни хаж жоллада бютюнда бек тазаланган, илхамлы жаны берген жылуу керек эди алагга, андан ары жашау этерча.

Болсада тиширүүланы араларында насыпха тийишлиле, анга келишмегенге тобегенлерин да жашырмайды поэт. «Тиширүүгга игилликте тежедим», «Хомух кыатын» деген назмулада ол аланы ариу халларын, эриши кылыкыларында санайды:

*Барын хорлар тиширүүнү
аманы,
Аууп кетер таш кыаланы тамалы.
Ауузу, тили бошланган
тиширүүнү
Тыялмады бир хукматни адамы,
– дейди Кязим биринчисинде.
Экинчисинде уа, иги кызыны кирсизлигин, кылыкь хунерин махтап, аман кыатынын халын суратлаугга кечеди: табанлары – жаркьма, кыуактары – жатма, тыймелери – кыйыкь-мыйыкь тыйрелип, кече-кюн да ата юйюне жеткен, эткелери чакьмакь таууш этген... Аны*

бла бирге хаж алай тиширүү игиледен юлгю алырын сюеди:

*Бошбел кыатын, юлгю алып, иги
болсун,
Ез юйюне, элине да тире болсун.*

*Кязим аны ариу халын жыргга салыр,
Эрин, юйон ариу тутса, бек
кыуаныр!
Алгыш этип, айта турур аны
атын,
Элин, жерин сыйлы этер алай
кыатын!*

Къ алай-алай болса да, ол биттеу да чыггармаларында адамны, ол санда тиширүүнү да, баш эркинлигин кыорулайды. Ахыргыны кыадарын суратлауунда ол ышанна аны поэзиясында бек баш жерни аладыла. Ол аны атын терең сезимлик, ыразылыкь бла айтды.

Дуняа көрүп келген хаж, айхай да, кимден да иги ангылайды жашау тиричилиги кыолай бермеген халкыны тиширүүланы кыйналганларын бек алгга. Жашау табын сайларгга кюреше, ата-ана аланы насыпларын сыйырганларын да көредди ол.

*Тау башында тау болмаз,
Жангыз терекден бау болмаз.
Кылыч жара сау болса да,
Сыймеклик жара сау болмаз,
– деп жазады поэт, насыпсыз сыйгелени кыйынлыкыларына эс бурдургга кюреше.*

Ол заманда кызы тиширүүнү кеси башын кеси кечиндир амалы болмаганды. Къада-ри да андан болганды шургулу. Ол ачы кертлик лирика жигите таукел болургга кыймайды. Болсада, адам жаш да, умутту да болса, сыймекликни аллын ким тыялганды?

Аны биз поэт кеси жюреги бла ётдурген сезимледе да кёрөбиз. Отуздан атлаганда юйдегиленгенди ол. Лирикасы да ол заманда энчи ауаз, ён алганды. Ол бирде жарсылууда, мудахды, бирде уа – жарыкь, таза умутту,

*Нек болмайды Аллахны
айтханы?*

Поэтни назмуларына кирген, сыймеклик кыйнагган, кыуандыргган жигит аны кесине ушайды – оюмлары, умутлары, таукеллиги, кёлсюзлюго да бирчадыла. Кызы да бирди – кыоншу юйде жашаган ариу кызы. Жашлыгында ол жюрек сезим тели этмеген а ким барды?

*Тели болуп, жулдуглагга
кыарайма,
Отуз жылда аккылымы кыурутуп.
Жангыз сени зикир этип айтама,
Оразамы, намазымы унутуп... –* халин алай суратлай келеди да, ахшы умутуну кыанатлары кесилгенин, «...Атангы сени манга берир халы жокь. Кыалын берип, бизге жолну ачаргга Мени жарлы атамды да малы жокь», – деп кючюнеди. «Бели иничке субай назы...» дегенде уа, элифледе жангылыганын, этерин унутханын да сагынады.

«Салам жаздым санга артыкь...» деген назмусунда поэт сакьат болганын окууна белгилейди:

*Сен бир юйюне чырагысы,
Тийребизни ийнагысы,
Сюйген болсан – кыйналырса,
Сезгериме кёл салырса.
Угьай десенг, чалгым ташха
Тьерми деп, ичим – таска!
Къарамазса акьсакь жашха,
Сан этмезсе, алып башха.*

Болсада умутун а юзмейди. Ол алдагы ажимлы суратны таукеллик бла лакьырта алыштыргган чакьла да тубейдиле. Ол зат аны «Атанг келди да горбужиге» деген назмусунда көрүнеди.

Аны горбужисинде атына кишен ишлетген киши, айхай да, биледи бу эки жаш адамны араларында жаратылган сезимни юсонден. Аланы, бир бирге эришгенча: «Кызымы бермем», «Берирсе», – деген сёзсюз ушактары тизгинле араларында эшитиледи. Сыйгенини тасхасын билгени бла бирге атасыны ол экилиги болур жашха жарыкь лакьырта этдирген.

Темирчи ол бу кишеннге салган жюрек жылыну кызы да сезеригине, ангыларыгына ийнананды. Аны сыфаты жашны кезюнден кетпейди: «Къарап турдум барганынга, – Чачынг жете табанынга...» Бар кыйгысы, кыуанчы да аны бла биргедиле.

Мечиланы Кязим сыймекликни сыйын кёкге дери кёрюргенди. Бу суратлау жютюлок шайыры «Бузжигит» эм «Тахир бла Зу-хура» поэмаларында да жашау магыананы алады.

МУСУКАЛАНЫ Сакинат.

Кёрмюч

Экология суратланы не жаны бла да кыйматы уллуду

Суратлау искусстволаны А.Л. Ткаченко атлы музейинде 2019 жылны 16-29 сентябрине дери Дагыстанны бла Кыбарты-Малкварны фотохудожниктерини «Кавказны табийгаты» деген сурат кёрмючлери кыуруллыкыды. Ол РАН-ны член-корреспонденти А.К. Темботов атлы школну 30-жыллыгына эм РАН-ны А.К. Темботов атлы Тау тийрелени экология институтуну 25-жыллыгына жораланып бардырылган халкыла аралы келечиле да кыатышырыкь «Тау экосистемала эм аланы компонентлери» деген жетинчи Билеуроссей конференцияны чеклеринде бардырылды.

Фотоаппарат бла алынган суратланы кёрмючю конференцияны бир белегиди, нек дегенде экология искусство – ол глобалый кризисге жууапча бардырылып башланган чыгармачы-

лыкь ишди. Экология сурат – ол художестволу ызды эм художестволу сынамы, кесине да Жерде жашау, кыйматла эм экология сыйнадыла. Ол экология искусствода сайлама жанрды, нек дегенде документал керттиги гени хайырындан асламысында политикагга, маданиятга, экономикагга, этикагга, эстетикагга таянады. Ала уа экосистема болумда эм магыналыдыла.

Экология искусствода суратчы жамауатны эсин табийгат кыйматланы хайырлы кыоратыугга, адам ол байлыкьлагга заран келтирмей жашарча этиуге, бу жаны бла чурумлагга да бурады, ол затла уа «Тау экосистемала эм аланы компонентлери» форумну борчлары эм илму ызлары бла келишедиле.

Республикада жашагганланы эм кыонаклары белгиленген кюнде музейин жокьларга чакырабыз.

ОЮН ХАЛДА

Биринчи курсчула вуз бла жууугъуракъ шагъырейленирча

Орта күн КЪМКЪУ-да «Тропы первака» деген оюн ётгенди. Анга бу окъуу юйге кирген жаш адамланы кыауумлары кыатышхандыла. Вузну профкому быйыл аны ючюнчю кере бардырады.

Бу жол зришиуге тюрлю-тюрлю факультетледен бла бёломледен 140 кыауум кыатышхандыла. Аланы хар бирине да бешишер адам киргенди. Оюнуу кезиунде алагъа студент шахарчыкда орналган мекамлада ажашмай, алларында салынган борчланы толтурургъа керек

болгъанды. Алай бла 40 жерде аланы тюрлю-тюрлю конкурсла сакълагъандыла. Сёз ючюн, элберлени билирге, пиринчи гречкадан айырыргъа, бир кыауум чыгъармаланы авторларын айтыргъа, жабылган кёзле бла жаяу жолчукъла бла ажашмай барыргъа. Ахыр эсепде уа битеу белгиленген борчланы тамамлаугъа ким азыракъ заман кыоратса да, ол хорлайды.

Вузну профкомуну келечиси Лана Богатырёва айтханнга кёре, бу оюнуу юсю бла

ала бери келген студентлени окъуу корпусланы кыайсы кыайда орнатылгъаны, ректорат кыалайда болгъаны эм аудиторияла бла да кыаршы шагъырей этер мурат бла кыурагъандыла. Жылдан-жылгъа анга кыатышыргъа суйгенлени саны ёсе барады.

Оюнда хорлагъанланы тизмеси жууукъ кезиуде вузну инстаграмда энчи бетинде туура этилликди.

КЪАСЫМЛАНЫ Аминат.

Жолоучуланы жазыулары

«ТАУЛУЛА АДЕПЛИДИЛЕ, ЧОМАРТ КЪОНАКЪБАЙЛАДЫЛА, АЛАНЫ АРАЛАРЫНДА ГУДУЧУЛУКЪ ЖОКЪДУ»

Журтубузну табийгъаты бек сейирди, тамашады. Аны юсюнден тышындан келген жолоучула, жазычула, солургъа келгенле да айта, эсгериулеринде жаза турадыла. Биз аны кесибиз да билебиз. Жерлибизни ариулуугъу бла ёхтемленебиз. Башха адам махтаса уа, бютюн кыуанабыз.

Жюз жыл мындан алда уа не айта болур эдиле адамларыбызны, журтубузну юсюнден? 1911 жылда Владикавказ темир жолну издательствосу доктор А. Кобылинни халкыны саулуугъун сакълауну юсюнден Орус обществода этген «Шимал Кавказыны курортлары» деген докладына кёре китап чыгаргъанды.

Ол жыйымдыкыда автор кёргени жазылады. Аны биринчи кесегинде Нальчикден Чирик кёлге эм Малквар ауузуна барыууну юсюнден хапарлайды. Алайды да, 120

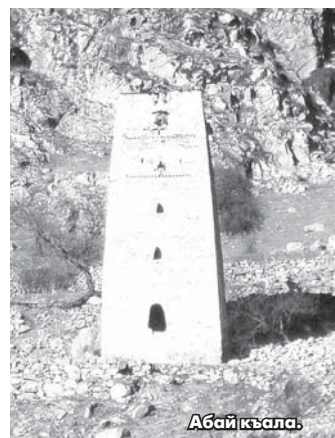
Черекни сол жаны бла баргъан Къара суудан бираз озгъандан сора жол аны онг жанына ётеди. Алайы кыалын агъачды. Бир кычырымдан сора бек ариу кёлге тюбейсе. Аны бир жанында кыалын агъач, юлкюле ёседиле. Бир жагъасы бийик таугъа тиреледи. Аны юсю да кыалын агъачды, таула жаны уа ариу талады. Ол тийреде жерк, къара жерк терекле эм залкы да битедиле.

Кёлну узунлуугъу - 300, кенлиги да 200 атламды. Сууу бир да болмагъанча тазады, алай ол кукурт ийислиди. Андан теренлиги бир аршын, кенлиги 15 атлам болгъан суу чыгъады. Узакъ бармай ол черекге чышулады.

Кёлну жылылыгы - 10,5, андан кетген сууну - 8,5, аны ортасында уа 7,5 градус болады. Баям, кетген сууну кёбюсю тюзюней аны бек тюбюнден келе болур.

Алайдан ётсегн, ариу аулакъгъа чыгъаса. Андан сора «Шайтан атлауучла» деген жерде жол эниш баргъанлай турады. Черекге жетерге кеп кыалмайды. Ол ат анга кертиси бла да бек тап келишеди. Узунлуугъу 200 сажнадан асламды. Ташлыды, бек тикди, бийик атлауучлу жерди. Жауу жолуну сол жаны уа чынгыл кыады. Анда терекле, юлкюле да битедиле. Атлауучладан сора Черек ауузу биле-биле кенгере барады.

Малкварны элдерине кире баргъан жерде чертлеуок, тюрлю юлкюле кеп ёседиле. Анда жашагъанла кеси ырыс-

Абай кыала.

ырма уа малкварлыла. Ала кеслери да дюгерилие бла кечке турадыла.

Черекни сол жанында бир кыауум эски кыалана бир жарты-кыурту бузулган таш журтла, хунала бардыла. Бу тауу элди. Анга Зылгы дейдиле. Башха журтла бла аны арасында 3 кычырым чакълы жол барды.

Бу ауузда кеп эл орналыды. Ала черекни эки жанында да салынгандыла. Бек уллулары - Кыоспарты, Мухол, Кюннум, Курнаят, Шканты. Жыйырма, отуз юйлери болгъан гитчеле да бардыла.

Тау юйлеге ушамай, мында бир кыауум терт мюйюшлю эрттегили кыалала бардыла. Ала бек тынгылы ишленгендиле. Аладан бири Кюннумдеди. Экинчиси Шкантыны кыатында. Экиси да Абайланы кыалаларыдыла. Ала бу тийреледе христиан дин журюген заманладан кыалгъандыла. Муслиманла аланы жокъ этерге кюрешгендиле.

Кюннумде кыаланы иеси, диннге кыаты берилген адам, жор ызланы, ала бийикде болгъанлары ючюн, ушкок бла атып, кетерген хапарны эллиле айтадыла. Алай шёндюго малкварлыла уа кыалада жор болмагъанды, дейдиле.

Таулуланы юслеринден айтханда, иги миллетди, адепли адамладыла, ахшы кыонакъбайладыла, тышындан келгенлеге жарык тюбейдиле. Адам ёлтюроу, гудучулукъ алада жокъдула.

Арба жол Кюннум элде тауусулады. Андан арасында ауушлагъа дери жауу жолла бардыла».

ОСМАНЛАНЫ Хыйса хазырагъанды.

Туура - Хабла эл.

жыл мындан алда орусла жолоучуну оюмларын, сезимлерин сизге баям этейик.

«Нальчикни кыбыла кюнчыгъыш жанлары кыалын агъачла бла уллу чатладыла. Табийгъатха сейири болгъан адам чууакъ кюн уллу тёппеледен бирине чыгып кыараса, Кавказ тауланы бек бийиклерин Дых тауну, Кыаштан тауну, Кыатын тауну кёрюрге боллукъду. Аланы этеклеринде ёсген кыалын агъачладан а кёзюню алмай турурса.

Малкваргъа барыр ючюн Догъужокъ ауулдан (Аушигер) ётерге керекди. Андан ёрге барсанг а, Кыашхатаугъа жетесе. Бу тийреде агъач кёпдү. Черекни эки жаны уа - бийик сыртла. Аланы баш жанларында талаа кёрюнедиле. Тюз жерледе адамла нартюк, зынтхы себедиле.

Ёлтюргенлери болса уа, не оруслаугъа сатадыла неда итлерине ашатадыла. Кыашхатау деген а, ол жерни адамлары айтханнга кёре, чыгыр деген магъананы тутады.

Алайдан 6 кычырым чакълы баргъандан сора Черекден ётерге керекди. Ол суу кеси да бек теркди, уллу ташладан топпа-толу. Аны тауушу узакъгъа эшитиледи. Аны юсю бла ётерча кёпюр барды.

Алайдан да 6 кычырым ёрге барсанг, таудан келген суугъа тюбериксе. Ол тийрени адамы анга Къара суу дейдиле. Анда кыолан (форель) чабакъ кёпдү. Таулада аллай атлагъа терк-терк тюберге боллукъду. Кыаралдым ташлары, юзмези кеп болгъан, кеслери да тынч баргъан суула кыаралдым кёрюнедиле.

Малкварны эски жолу.

Таулула сууну теренлигин тюрлю-тюрлю амалла бла ёнчелеп кюрешгендиле, алай тохташдыралмагъандыла. Аны ючюн ала анга Тюпсюз кёл дейдиле. Дагъыда ала билдиргенге кёре, анда уллу сарыуек жашайды. Бир-бирде ол суудан чыгыучуду. Бир кыарт малкварлы ант этип айтады аны кёргенме деп.

Черек ауузуу кёлден ёргеси да бек аламатды. Суу чынгыл кыяланы тюплери бла

хыларына Чирик кёлден элдерине дери жол ишленгендиле. Ол черекни онг жаны бла Кюнлюк элге дери барады.

Бу сейирлик ариу жерде таулула жашайдыла. Битеу да бу миллет бир кыауум жамаутдан кыуралады. Ол санда Элбрусуну кюн чыккыган жанында (Басхан ауузунда) Орусбийлары. Аладан арлакъ чегемлиле (Чегем ауузу), дагъыда холамлыла бла бызынгылыла. Бек кый-

РЕДАКЦИАНЫ КЪОНАГЪЫ

«Тойлада гюл кысымланы атадыла, тортланы кеседиле, адетлерибиз а унутула барадыла»

Мени бююнню ушак нёгерим жемталачы кызын инстаграм социальный сетъеде @taulutoi деген пабликни ачып бардырган Болатланы Лейляды. Аны иши бла мингле танышдыла, алай ким болганын а билмей эдиле. Болсада менден да таулу кызын суратын салмазымы тилгенди.

Бююнлюкде бу кырачай-малквар халкыда бек кенг белгили белден бириди - 40 мингден артык подписчик барды. Мени Лейля пабликни не себепден ачканын эм бардырып туруп мураты болганын бла кыалганын билирге сойгөнме. Нек дегенде анга дери да бар эди быллай бет(@ wedding_balkariya)

- Хау, ол бетни да бизни элли кызычык бардырганды. Кесим а кырачай-малквар тойланы страницасына терк-терк кирип турганма. Манга ол сейр эди. Алай анда таулу тойла азырак кёргозтолгенлери себепли энчи паблик кыуарга акыл этип, алай бла былтыр январьда ачама. Адамла быллай уллу эс бёлорле деб а эсимде да болмаганды.

Бирле тынч да суна болурла, алай хал башхаракды. Огурус, кылыксыз адамла кёлдоле. Бу иш бла кырачай аны билген да этмегенме. Кесперине жалган атла атап, жангы юйор кырагаанланы суратларын тюбюнде осал затла жазарга бек ёчдоло. Мен аллай затны аз да тээлмайма. «Къара тизмеге» атарга да тюшеди. Ол себепден мени кёлпе сойгөн да этмедиле. Алай биреуню жашауанда жарык кезулеринден биринде аман зат жазарга кёллары кылай кёлорюлгенни анылаплаган окуна этмейме. Жаратмай эсенг, оз да кет...

- Санга бу ишде болушкан адам бармыды?

- Хау, эгечим Асият. Группада да аны суратлардыла. Кёлпе ол сунадыла админ (кюледи).

- Кесинг а эрдемисе?

- Угъай. Аны себепли адамла ол бетни мен бардырганымы билселе: «Кесинг а не тураса?» - деп тебирейдиле. Кесими туура этерге да андан соймеучооме.

- Къаллай тойланы бегирек жаратаса?

- Адет бла бардыргылган, төрелерибиз сакланганланы жаратама. Ма кёл болмай Хасанияда ётген Настуланы Исламны бла Жылкыбайланы Фатиманы тойлары. Анда ёмюрледен келген кыаланкы да бар эди. Арбазда келинге сибиртигни тутуруп, ол юй жумушлага эркин болганын ачыклаган адетни да тойну ётдорген кырычыбыз Тёппеланы Алим алапат бардырганды. Быллай тойладыла берекетлиле эм сейрле. Ансы юйлери да, арбалары да болганыла ресторанлагы жыйысалы, аны тозге санамайма.

- Асламнда адамла не затны жаратмайдыла бу сени паблинге? Не жазычуудула?

- Келинлени жыйрыклары жаратмаганылары, келин да, киеу да бирге не сюелидиле, жаулугу нек жокъду

ОЮМ

Насыбынгдан ачхычланы биреуге ышанма

Жангылык... Бу сёзю магъанасын хар ким да кесича анылайды. Тишируула бла байламлы ол бююндо эс бёлорча темады дегге боллукъду. Жашау хар кимни да энчи кыуаралады. Бирле эрге барып да амалсызлык сездиле. Башхала уа кесинлей да насыплыдыла.

Айтханларына кёре, жангылык сынаганла юч тюрлюге юлешинедиле. Бу жарыула бла кюрешген алимлини оюмларына кёре, биринчи кыуаумга жангы болганлыкыга, андан кыууанч сезгенле киредиле. Экинчилери жангыла эм аны себепли кеслерин хариплеге санаганладыла. Ючюнчюлери уа насыпсызла, алай, халкыны алында аны буюдуруу кюрешип, кеслерин толу жашаууну кёргозторге итингенледиле.

Жангылык кимни да ичинден ашайды десек, ёторюк болмаз. Бююндо ол жылла бла тюрленмеген болум эсе. Эр киши кесини жашаууна кеси ие болганлыкыга, тиширууну аллай онгу жокъ-

Таулу келинге.

дегенча дауланы терк-терк этедиле. Да ол суратланы мен этмегенме десем да, аширге соймейдиле. Шёндюго суратчыла, видеографла да алай алдырмагыз бизни деселе, жаш адамла тюз ала айтханча хазырларла.

Аны себепли хар не да адамланы кеслеринден кыалады. Дагында башха миллетлеге барган кызыларыбызны суратларын салсам да ыразы тойюлдоло. Аллай тойла айрга бир юч-тёрт болмай а кыалмайдыла. Жиберселе, салмай болмаймы. Сора рекламаны да огурамайдыла. Болсада мен аны ача ишлер ючюн угъай, кесим билген эм шухъ адамларымыкыланаты орнатама.

- Тойланы бардырганадан кимни бегирек белгилейсе?

- Тёппеланы Ахмат бла Аталаны Аздор кылай бардырганларын бек огурама Мени оюмуна кёре, хар аууз да кеси жанындан ведующийин сайларга керекди. Нек? Хар элли да кыйо союу башха болганыча, адетлени энчиликери баамды. Сёз ючюн, бизни жаныбызда киеу баргынычы, кызыны жаны келмейди. Чегем аууунда уа келинликке келип, аны баш ауун алып кетгенден сора барады киеу. Ол себепден жорукъланы тийишли билген ведующийин сайларга керекди. Бизни жаныбызда Занкышланы Марат бек иги тындырады ол ишни.

Алай кесибизникле турганлай, тойларыбызга башха миллетден нек чакырганларын аныламаймы. Ала бизни халкыбызны адет-төрелерин кыайдан билдикдиле? Сора той бир тюрлю мардагы сыйынмай ётдо, дейдиле. Боллугу да алайды тыш адамны кыосанг быллай жумушча.

Башхала бююн бизникилени айырып аладыла тойларына. Суратчыларыбыз, видеографларыбыз да кесибизде бек кёлдоле. Айыплы болурча зат алдырма деп тилесенг, ала бир заманда да угъай дерик тойюлдоло.

Тойладан артистлерибизни да салырга бек суюме. Мени оюмум, жаш тёлю Тиматича жырчылагы тынгылагандан эсе, кесибизникилени кёрюп, эшитип ёссон. Жырчыларыбыз Жуболаны Жамболатча, Байсыланы Артурга эс бёлселе суюме. Ахыргы сагынган ташлы талачыды. Кеси элиндеги тойлада ол хаксыз жырлайды. Шёндю алай этген барды деп билмейме.

- Бир кюннге неча жазыдыла тюрлю-тюрлю соруула бла санга?

- Ийнарыкы да болмазсыз, алай 300-400 билдируу келеди кюн сайын. Адамла сени жуулау берирге заманынг болмаганын аныламайдыла. Кеслерин тапсыз жюрюгенлени дейим, «къара тизмеге» ашырырга тюшеди. Излегенизге жууапны публикацияла табарыксыз десенг да, кыарга соймейдиле асыры эринчекледен. Тойладан суратла жиберейки деп кёлпе жазыдыла. Хау, жиберигиз десем, жаш юйорюкюлени угъай, кеслериникилени ашырадыла (кюледи). Аллайла да бардыла.

Дагында жуукъ жашларына кыатын излегенле да терк-терк жазыдыла. Аланы 90 проценти да медицина билими болган келинлик излейдиле. Мен айтыркы, медицина усталыгы бар эсе кызыны, юйде кыаллык тойюлдо (кюледи).

- Сен кесинг а кызыны урласаламы жаратаса огъесе юйден чыгарсаламы?

- Мен адет бла барыу жанлыма. Кыадар болуп, юйор жашау кыуар кюн келсе, кесим да алай барлыкыма. Урлаганы да урлаган биледи. Бирле кылыксызлык этип алай сугадыла машинага. Ол бек тапсызды эм эришиди. Бизни адетлеге келишейди.

Тойланы бардырууну кыуару жаны бла бир агентство ишлесе, бек суюерик эдим. Анда хар затны да билген эм анылаганла олтуруп, ары келген жаш тёлго нени да кереклисича анылатсала, тап боллукъ сунама. Бююнлюкде узакъ элерибизде төреле бир кесек саклангандыла. Алай Нальчикке жуукъ ала тас болуп барганга ушайдыла.

- Малкырыланы кеч юйор кыуаруларыны сылтауун сен неде кересе?

- Сёз ючюн, мен кесим 23 жылдан сора заман кылай ётгенни аныламай кыалганма. Жаш адамлада бир чакъ болады алама, барама деген. Ма ол кезиуде юйде

чырмау этмезге керекдиле. Алай бла бир тыйгыч кыуарала жуукъла, ол арта кыалып кыалады. Анга бек кёл юлго барды төгерекде. Сора 35 жылдан сора жангыдан кыармашып башлайдыла калды жаш, кыалды кызы деп.

Дагында эплде болумну анылаптаймы. Жазда бичен кезиу, ызы бла аны жыйыу, сора баха эшле. Аланы бошагынычы, бир адам той итерге унамайды. Кышда да, хо, жаз башында, дейдиле...

Андан сора уа не ёлюм чыгыды неча башха чырмау. Ма алай бла кыалып барадыла жаш адамларыбыз юйорленмей. Андан сора да, жуукъла да кыазуат этерге керекдиле. Мен кёл юйорлени кёреме аз да эсе алмай турганларын, сабийлери заманын оздуруп барганлыкыга.

Жарыуыга, шёндю бек кёлпе айырыладыла. Аны себепли жуукъла да таукеленип танышдыралмайдыла. Аланы да кыоркыганларын анылаула боллукъду.

- Сени оюмуна кёре, кызыгымы огъесе жашханы тынчыракты юйорлю болган?

- Мен сунгандан, кызыга тынчыракыды. Нек? Жашха угъай десе кызы, аны сыйы тошгенча болады эм ол бир кесекке кесине кетип кыалады.

Былай алып кыарсанг, сёз ючюн, бизни школда окуган хар классдан да бир кыуаун адам кыалып турадыла. Мен эслегенден, жашланы бек игилеридиле юйорленмегенле. Кызылда да хал тюз алайды. Энди кесим ючюн айтхан сунмасынла окуучула, алай болум алайды.

«Толу юйдегили» деген паблик барды. Ала келечилик бла кюрешедиле. Алай алада да консультацияла бла объёвление ючюн төрелерге керекди да, адамла уялган эте болурла деп келеди эсиме. Ол жумуш ючюн хакъ уллу тойюлдо, болсада бизникиле, кылай эсе да, таукел болалмайдыла жашауларын алай бла да кыуарга.

- Ушакыбызны ахырында не зат айтырга суюесе окуучулагы?

- Адет бла кыуарган тойларыбыз кёл бардырылсынла. Бары да торт кеседиле, гюл кысымны сыздыла, төрелерибиз а унутула барадыла. Берне керексиз затды, дейдиле. Алай кеси биринчи болуп, аны тохтатыр адам а чыкмаганды. Ол сени ишинг тойюлдо дерикле да чыгарла, алай жангы келинчикле бир неча кюнню башларындан акъ жаулуктарынын тешмей турсала суюе эдим.

тийишлиди, жангызлай кыалырга кыоркыгандан эссизлик этерге аз да жарамайды.

Бетни басмагы ТАППАСХАНЛАНЫ Аминат хазырлаганды.

Эски сурат

МАГЪАДАНЧЫЛА - КОЛХОЗ БАХЧАДА

Сюргюнден кыйтхан биринчи жылла. Колхозланы, соххозланы эм башха молклени жангыдан кыуарга керек. Тырнауузчула да ол иште тири кытышкандыла. Магъаданчыланы шахарында жашаганыла бу кыууу бахчаны аман хандан тазаларга, чагаларга районну молклеринден бирине келгендила.

Солугъан чакларында ёз тилибизде чыккыан («Коммунизмге жол» бусагъатда «Заман») газетни окыгъандыла, республикада, тау эллерибизде бола турган жангылыкъла бола

шагырейленгендила. Юслери-башлары таза, тизгинли. Ишлерге угъай, тойга келген окуна сунаса.

Сурат 1961 жылда алыннганды. Андан бери алтымыш жылга жууукъ болганды. Ким биледи,

араларында саулары кыалган эсе да, озгъан жылларын эсгери кыууанырла. Туугъанлары, туудуклары керседе да ыразы болурла.

ОСМАНЛАНЫ Хыйса.

Дата

«Агъачыбыз дайым шууулдап турур ючюн кючюбюзню аямайбыз»

Ыйых кюн, 15 сентябрьде, Агъач молкде ишленгени кюнго белгиленди. Табийгъат байлыкъла адамлага жарап турурча этгенлени ишлерини «Приэльбрусье» миллет паркны таматасыны орунбасары Чочайланы Малик хапарлайды.

- Малик Абусаламович, агъач молкде - тау тийрелени баш кыйматлары кыаллай бир жерни аладыла?

- Тогуз минг гектардан артыккыны. Агъачла битеу ауузда орналыпдыла. Нарат талаа, акытерекле, бусагъала эм башха терекле ёседиле, ол санда кеп юлкюле, аланы араларында жемишле бергенле да бардыла. Бу болумла Элбрус тийресине келген туристлени бла экскурсиячыланы эслерин бурмай кыймайдыла.

Агъачланы тау тийреледе ёсюелери магъаналыды, нек дегенде ала тик жерни кючлерге, кыар басыуладан, таш тышоулден сакъларга болушадыла. Ол энишдеге орналган табийгъат байлыкъла, мекамла бузулмазча амалдыла.

- Мен билгенге кёре, паркны тийреси зоналага бёлюнюпдю. Аланы хар биринде энчи низам ишлейди.

- Хау, ол алайды. Паркны эм уллу бёлюмюн заповедник эм энчи сакъланган зона аладыла, ала 33 эм 22,6 минг гектардадыла. Анда кыайсы тюрлю ишлеге да чекле салыныпдыла. Рекреация бёлюмле эм хозяйстволу магъаналылары да бардыла (15,1 эм 4,7 минг гектар). Ала туристлеге эм экскурсиячылагъа, ол неда бу ишни бардыргъанлагъа хар заманда ачыкыдыла.

- Орман, Элбрус тийресине энчи сфят берген, баям, сизни табийгъат сакълаучу организацигъызыны ишчилерини тохтаусуз кыайгырылуугундады?

- Агъач молкню тышындан кыатышыуладан сакълау, ол санда адам аны энчи жумушларына хайырлануудан, паркны тийресинде жашагъан кийик жанууарланы кыоруула миллет паркны ишчилерини баш борчларыды. Аны тап бардырырча, кесини заманында участка лесничестволу кыуралгандыла - огъары бахсанлы, элбрусу эм огъары малкалы, аланы хар бирини кесини ишчилерини штаты барды. Саулай алып айтханда, та-

бийгъат кыйматланы сакълауна Залим Едоков башчылыкъ этген энчи бёлюм бардырады. Опера тийреси кыууумбуз да барды, анга таматалыкыны Узеланы Юсю этеди. Бузукълыкъла - тереклени законсуз кесуи, бёлюннген жерде болмагъанлай башхада от жандырыу эм башха аллай затла жерлерин тапсала, ала, участкалагъа чыгып, болумга кыарайдыла, тинтедиле. Бузукъчуланы административ жууапха тартадыла.

Турист объектлени асламысы Элбрус лесничествону, ол а Нейтринодан Азаугъа дериди, жууапчылыкында тийреде орналыпдыла. Аны себепли обходланы жармыны андадыла. Тегереки сакълау жаны бла кыуар инспектормла бузукълыкъла болмазча, кыарагъанлай турадыла эмда адам паркны тийресинде кесин кыалай жюрютурге керегине да эс бурадыла.

- Элбрус тийресине келгенле излемлени белгилерден алгъа солугъа жараулу тийишли болумланы кыуарга керек болур?

- Кеслерини заманларында паркны ишчилери ол затха деп бёлюннген тийрелени тапандырыу жаны бла уллу иш бардыргъандыла. Кеп тийреледе бивуакла, пикник эм кыуаруу майданла, экология жолчукъла кыуралгандыла. Солугъанла бла ангылатуу ишле бардырыладыла. Солуу зоналада, агъачда

эм жол тийрелеринде тизгинни жыярга кыоншу регионладан келген волонтерла болушадыла. Билим беруу махкемелени окыуучулары суботникле бардырадыла.

- Мен билгенден, сиз агъач тапхалда тутуу жаны бла ишле да бардырасыз?

- Хау, биз агъач молклени санитар кыуууларын бардырабыз - желле аудурган, кыуругъан, ауругъан, тюрлю-тюрлю болумладан сора жаралы болган тереклени кетеребиз. Агъачны жангыртуу ишлени бардырабыз: урлукъларын жыябыз, энчи тийреледе - лесопитомникледе - зыгытланы ёсдюребиз. Жыл сайын мингле бла наратла ёсдюрюп, ол неда бу сылтау бла жукаргъан агъач тийрелеге орнатабыз.

- Кыайсы агъачда да от тюрлерге боллукъду. Таулада жанса уа, аны ёчолтген бек кыйынды. Хазырмысы аллай болумлага?

- Паркда Чочайланы Арсен башчылыкъ этген энчи бёлюм кыууалыпды. Аланы ол жаны бла техникалары, оборудованиелары да жетишеди. Айтханымча, келген туристле бла, жер-жерли адамла бла ангылатуу ишле бардырыладыла. Жарамагъан тийреледе от жандыргъанлагъа энчи амалла этилинедиле. Аны хайырындан ахыр жыллада паркны жеринде бир ёртен да жанмагъанды.

- Миллет паркда агъач сакълау бла кыуаргъан ишчилеригизден кыайсыланы белгилерге боллукъсуз?

- Эм алгъа бу жумушха жашауларыны онла бла жылларын жоралагъанланы белгилерге излейме. Огъарыбахсан лесничестводан Кулчаланы Хабибулла, Ахматланы Рамазан, элбрусу лесничестводан Гюлюйланы Дуда, Сотталаны Зекерия, огъары малкалы лесничестводан Кайгырмаланы Юсюп, Жаппуланы Рашид. Агъачны сакълау жаны бла кеп жылланы урунган башха ишчилерибиз да бардыла. Барысын да профессионал байрамлары бла алгышлап, саулуукъ-есенлик, ишлеген жерлеринде жетишимле тежейме.

Ушакыны ТЕМИРЛАНЫ Анатолий бардыргъанды.

Зайнаф университетде окыгъан жылларында, тенг кызылары жашла бла тубешип, кинога барып, зауукълу жашагъан кезулеринде, библиотекаладан чыкмагъанды. Юйор аны адеплилигине чексиз кыууанганды.

Ол окыуун бошагъанлай, атасы-анасы эрттеден таныгъан адамларыны кыалларына эрге бередила. Олег аламан врач болгъанлыкыга, Зайнаф сюлямады. Адамла уа тегерекде-башда

се, кимге не дау этерикди?»- деди Зайнаф. «Шашханмы этгенсе сен?»-дегенде Олег, юй бийчеси: «Угъай, шашмагъанма. Кызымы жоюреги, меникича, буз болса сыймейме»,- деди.

Кызыны жоюреги буз болмады, алай бир жылдан, кюйюп-жанып, кюл болду. Тиширыу киеуне сауугъа машина да, фатар да алгъанлыкыга, ол аны кызын насыплы эталмады. Зитаны сёлешгени, кийингени, жоюргени

БАЙЛЫКЪ КЫЗГЪА КЫУУАНЧ ТАПДЫРМАДЫ

Жашау халла

махтайдыла аны, адамлыкына да, терен билимине да бийик багъа берип. Юй бийчеси уа: «Кюн сайын жоюрегинг жаратмагъанни керюп турган кыйынды», - деп сагышланды.

Сабий туугъандан сора да эрини бла кыатыны араларында бир зат да тюрленмедиле - жоюректери бир бирге сууукълай кыалдыла. Кинода сыйгелени кыылыкларына кыуар, Зайнаф: «Алан, бу сезим мени жашауума нек келген болмаз?»-деп, мудахсынуучу эди.

Кызычыклары Зита, школну бошاپ, университетни экономика факультетине кирди. Биринчи кюнден окуна ол кюнкюню-юню сыйгелен Солтан бла шуёк болду. Ала лекцияладан сора Нальчикки паркында кеп заманларын оздургъандыла.

Эки жыл эки кюнча оздула. Бир кюн Зита юйге жиялп келди. Анасы соргъанлай, Солтан бир башха бла юйор кыуарга умутлу болгъанын айтды. Ол кызы бай эди, жаш а машинасы болса сюе эди.

Зайнаф, сау кечени кёзюн кысымай, тангга чыкды. Хау, ангылагъан эди ол Солтан иги адам болмагъанын. Алай Зита аны сыйгени да баям эди. Да сора, не аман эсе да ол, аны кыолдан ычындырмазга керекди, деген акыялда тохтады.

Эрттенликде эрине: «Дачабызны сатарга керекди», - деди. Ол: «Нек?»-дегенде, Зайнаф ачуланды: «Сен кесинги тынчыгынгдан сора, не затны багъалайса бу дуняда? Бизни кызыбыз тюнене юйге жиялп келгенди - аны сыйген жашы бир бай кызыны алырга умутлу. Мен а Зита жиялса сыймейме».

Олег, кюлю: «Зор бламы алдыркыкыса кызынгы?»-деди. Зайнаф: «Угъай, зор блаугъай, мен ол жашны сатып аллыкыма», - деп жууаплады. «Сатылган адам кызыбызны насыплы этерми?»-деп, мудах болду ата. «Насыплы болмаса да, жаратханы бла болса ырызыма. Ай, жыл болса да, сыйгени бла жашасын. Арта андан кюйсе да, жаны сыйлагъан адамындан кюй-

- хар заты ачуландыра эди эрин. «Базыкъ бутларынгы ачып, кысыха тёбен жан кийме», - десе, юй бийчеси узунун кийгенлей: «Энди уа бир кыуар ынагъа ушадынг», - дегенди. Ол эрине бир зат айта турганлай, отодан чыгып кетгенлиги эсине алмагъанды. Ёпкелеп, сёлешмей тохтаса уа: «Кыууутма кыалханса? Ол бошаламагъан кыууут болса, мен бек кыууаныркыма», - дей эди.

Жер башында, баям, тауусулмагъан бир зат да жокуду. Зитаны сыймеклиги да, эрий-эрий кетип, кюклени биринде тауусулду. Ол, бир жол эрттенликде уянып, сыймеклики бугууундан азат болгъанын сездиле. Эрине: «Башынга эркинсе», - дегендинде, ол алгъа бу сёзлени магъаналарын ангыламады. Юй бийчеси тауусулмазлыкъ тюсюню кезлеуу сун эди... Алай болмагъанын ангылагъандан сора уа, бир зат да айтмай, чыгып кетди.

Ана кызым бир ай жашаса да, сыйген адамы бла жашасын, жоюреги, меникича, буз болмасын, дей эди алгын. Ол насыпны да сатып алырга онг болгъан сунганды. Тапдырды машина, фатар, алагъа кошокыга уа кызы сыйген адамын, алай насып а келмедиле юйлерине. Бюгюнлюкде ана баласын кыалай жасарырга билмейди, насыпха ийнандырырча излейди сёзле, алай табалмайды.

Зайнаф ахчаны, ариу кыйимни, таты ашланы, ариу жашаууну бир заманда да кюсемегенди, харакетин-хапчугун кызына деп жыйганды. Алай байлыкъ жангыз баласын ачуудан сакъламады.

Уллу юйде юч мугурайган адам: Зайнаф, Олег, кызылары. Отоула да кыуарангыча кёрунедиле. Хар кече сайын Зита эрини эриши кыылыклары эсгериш, жиялды. Ол инжилип бошагъынчы анасы эшикни кыатында сюелип турады. «Озарла бу кюнде да, озарла. Жиялуклары бла бирге кызымы ачууду да кетер», - дейди тиширыу кеси кесине. Кертисин бла да, кечеден сора танг атырмы, жарык танг?!

БАЙСЫЛАНЫ Марзият.

ПРИЁМ

Тилекле сюзюлюп, тийишли мадарла этилликдиле

ЗАКОН

Бир-бирле инсан борчдан кьачаргъа кюрешгендиле

Жылны аллында КъМР-де жаш адамлары росейли аскерге чакырыу кыалай бардырылганын сюзгенде, бешеулен кьуулукь этиуден албулгатырга умут этгенлери тохтадырылганды.

КъМР-ни аскер комиссариатыны Нальчикде бѐлюмюнде тинтиулени шархны прокуратурасы бардырганды.

Ачыкъланганыча, «Аскер борчну эм аскерде кьуулукь этиуно юсюнден» федерал законнга бузукьлыкьла этип, комиссариатны чакырыуун алгандан сора бир ненча жаш адам комиссияга келмегендиле, аны сылтаун да белгили этмегендиле. Алагъа кѐре, Нальчикни прокуратурасы Административ бузукь-

КъМР-ни прокуратурасыны приѐмла бардырыуу планыны чеклеринде ич ишле органлары уголовно-процессуал ишлерине эмда суд приставлары службасына надзор жаны бла бѐлюмюно башчысыны орунбасары Заур Нагацков Огъары Малкъарны администрациясында эллиени тарыгыуларына бла тилеклерине тынгылаганды.

Прокурор бла тубешиуге эки адам келгенди. Сѐз ючюн, Жылкыбайланы Д. жашау болумун иглендириуно юсюнден айтханды. Аны эри Афганистанда урушну ветераны эди, ол ауушханды. Тишируу акьылбалыкь болмагъан сабийлени кеси ѐсдюреди.

Ол күн этилген тилекле барысы да сюзюледиле, приѐмга келгенлеге жууапла берилликдиле.

лукьланы кодексини 21.5-чи статьясына кѐре (аскер эсеп жаны бла борчларын толтурмагъанлары ючюн) беш жаш адамга терслеу материалла жарашдырылганды.

КъМР-ни прокуратурасы росейли аскерде кьуулукь этиуге жарагъан жыл саннга жетген жаш адамла бир тюрлю сылтау болмай бу инсан борчдан кьачаргъа кюрешселе, уголовный жууапга тартылырга боллукьларын эсгертеди.

Рейтинг

Иги регионлары санында

РФ-ни Федерация Советинде «Россей Федерацияны регионларыны миллет экология рейтингини» эсеплери чыгарылгандыла. «Жашил патруль» организацианы эм «Миллет экология корпус» союзуны эксперттерини тинтиулерине кѐре Къабарты-Малкъар экологияны эм табийгъатны сакьлау жаны бла ахшы эсепле кѐргюзген тизмеде биринчи жыйырма регионну санына киргенди.

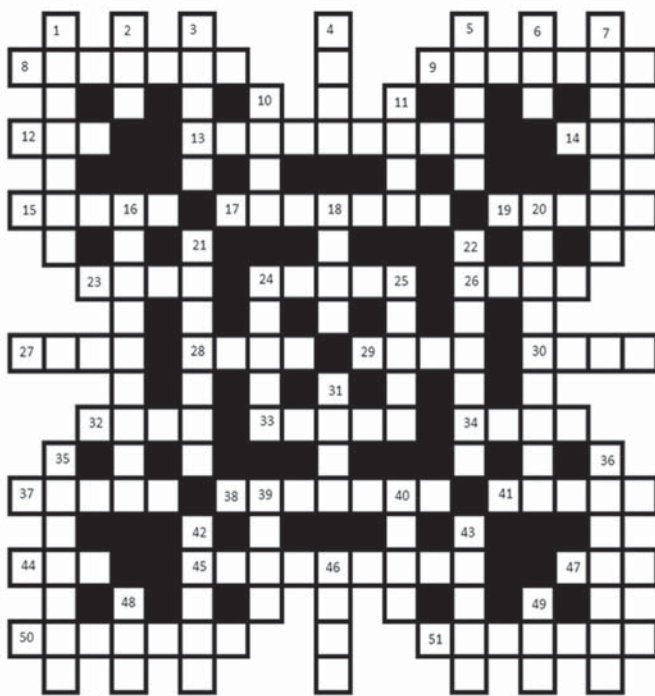
Рейтингни жарашдыргъанда субьектледе хауа, суу, промышленность, табийгъат, социал-экономика дегенча болумлагъа эс бурулганды.

МАГОМЕТЛАНЫ Сулейман.

СѐЗБЕР

ЭНИНЕ: 8. Тили бизни тилибизге ушагъан, Кърымда жашагъан халкъ. 9. Къызлагъа алай да айтадыла. 12. Таулада таш жар, жютю. 13. Уялыу. 14. Бал туз орунуна таулула аны юрютгендиле. 15. Эртте орус патчахны аскерчиси. 17. Сѐз айтмай олтуруу. 19. Мурдор. 23. Таулу эр киши ат. 24. Агъач кьакьгъычны тюрлюсю. 26. Жюрекге сабырлыкь салыу. 27. Юйде тютюн чыкьгъан жер. 28. Ишде бийик жетишимле этген адам. 29. Уллу юй. 30. Ичги. 32. Юйле арасында жол. 33. Жууукь. 34. Уруш машина. 37. Ат хайыуанны тюрлюсю. 38. Жер ишле бла кюрешген адам. 41. Осал. 44. Терекде къызыл кѐгет. 45. Сыйланыу. 47. Суу боюнунда «жилягъан» терек. 30. Эрттеги аскерчи. 51. Билеклик этген адам.

ѐРСИНЕ: 1. Къазуат. 2. Тау аууз. 3. Кѐп адамлы халкъ. 4. Ингир кьарангылыкь. 5. Аны кьурманлыкьда жашла кюч сынаша сындыргандыла. 6. Аллай юйледе жашагъандыла алгын таулула. 7. Алтын кьазылгъан узакь шахар. 10. Малкъарда бек бийикде орналгъан эл. 11. Амма. 16. Ушкокну тюрлюсю. 18. Сабанны, бахчаны чеги. Ыржи. 20. Бир затха бек жарсыу. 21. Баргъан сууну терен жери. 22. Вольный Ауулну таулу аты. 24. Суйген адамына ким да аны жайыл тубейди. 25. Сабий туугъанда кьарагъан адам. 31. Улоу. 35. Юйге кирген жерде гиче отоучукь. 36. Къанатлы. 39. Таудан ары аугъан жер. 40. Къыш улоу. 42. Алгын биреуге мал кютген адам. 43. Хуна, чалы бла чекленген жер. 46. Суусун затны ѐлчечи. 48. Къысха заман. 49. Кийик.

ГАЗЕТНИ 107-чи НОМЕРИНДЕ (7 СЕНТЯБРЬ)
БАСМАЛАНГАН СѐЗБЕРНИ ЖУУАПЛАРЫ:

Энине: 5. Тохана. 6. Оразык. 9. Шулулу. 10. Къалам. 11. Ачкыч. 12. Журна. 16. Акьбаш. 18. Барамта. 19. Алауган. 20. Хадауус. 21. Балаууз. 22. Ораза. 25. Жаула. 30. Алима. 31. Керти. 32. Балта. 33. Метеке. 34. Учунуу.

ѐрсине: 1. Чолпан. 2. Татах. 3. Боран. 4. Чыпчыкь. 7. Тулу. 8. Къына. 13. Рузлама. 14. Жабалакь. 15. Атлаууч. 17. Бодуркь. 23. Руль. 24. Земзем. 26. Атауул. 27. Лото. 28. Чегет. 29. Отлукь.

Эшитип кьоюу

Омакь газет киоскля орнатыладыла

Нальчикде орамлада орнатылгъан газет киоскланы асламысы иги да тозурагъандыла дерчады. Ол себепден алгъаракьда аладан онбешисин кетерирге тышгенди. Шахарны мэриясында айтханларына кѐре, окьуучуланы жарсыуларын сансыз этмей, аланы орунуна жангы киоскля орнатып башларгъа оную этилгенди.

Бу кюнде аллай бири Ленин эм Лермонтов атлы орамланы мюйюшюнде жерин тапханды. Шахарны сыфатын бузмача ол бек ариу ишленгенди, кеси да хар излемлеге келишеди. Нальчикчиле аны жаратып, оюмларын билдирселе, бир ауукь замандан быллай киоскланы энта да кѐп жерледе кѐржюге боллукьду.

УЛБАШЛАНЫ Мурат.

Учредительле: Къабарты-Малкъар Республиканы Парламенти бла Правительствоосу

Баш редактор

АТТАЛАНЫ Жамал

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

ТЕКУЛАНЫ Хауа (баш редакторну орунбасары),
ЖАНГУРАЗЛАНЫ Нажабат
(баш редакторну орунбасары),
ТОКЪЛУЛАНЫ Борис (жууаплы секретарь),
МОКЪЛАНЫ Зухура,
МУСУКАЛАНЫ Сакинат,
ТИКАЛАНЫ Фатима,
УЛБАШЛАНЫ Мурат.

ТЕЛЕФОНЛА:

Редакторну приѐмный - 42-63-01. Баш редакторну орунбасарлары - 42-38-21, 40-04-82. Жууаплы секретарь - 42-66-85. Секретариат - 40-93-62. Корректорла - 42-63-52.

Газет Басманы эм асламлы информацияны эркинликлерин кьоруулау жаны бла Къабарты-Малкъар регион инспекцияда 2016 жылда 19 декабрьде регистраци этилгенди.

Регистраци номер — ПИ № ТУ07-00118. Индекс - 51532

Газетни басмагъа «КъМР-Медиа» ГКУ-ну компьютер службасы хазыр этгенди.

Газет «Тетраграф» ООО-ну типографиясында басмаланганды. Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 33

Номерге графике кѐре 19.00 сагъатда кьол салынады. 20.00 сагъатда кьол салынганды.

ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГЪАРГЪАНЛА:

Таппасханланы Аминат - де-журный редактор; Кетенчилены Зульфия, Кучукьланы Сафият - жууаплы секретарыны орунбасары; Ахкъбекьланы Жаннета - (1,2,3,12-чи бетле), Баллилены Феруза - (4,10-чу бетле), Геляланы Валентина - (9,11-чи бетле), - корректорла.
Тиражы 1467 экз. Заказ № 829
Багъасы 15 сомду.

РЕДАКЦИНЫ ЭМ ИЗДАТЕЛЬНИ АДРЕСИ:

360000, Нальчик шахар,
Ленин атлы проспект, 5
электрон почтасы:
elbor_50@mail.ru